

Sygn. akt IV CSK 269/15

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 marca 2016 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z powództwa Banku [...] poprzednio Banku [...] przeciwko H. R. i K. R.
o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 16 marca 2016 r.,
skargi kasacyjnej pozwanych
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 16 stycznia 2015 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i sprawę przekazuje Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 25 października 2013 r., Sąd Okręgowy w B. uznał za bezskuteczną w stosunku do poprzednika prawnego powodowego Banku umowę sprzedaży z dnia 29 października 2009 r., mocą której pozwani H. R. i K. R. nabyli od dłużników strony powodowej A. B. i S. B. własność lokalu mieszkalnego nr 2 o powierzchni użytkowej 60m², znajdującego się w budynku położonym w Ł. przy ul. C. wraz z udziałem wynoszącym ½ we własności nieruchomości wspólnej, dla których Sąd Rejonowy prowadzi księgi wieczyste nr [...].

W uzasadnieniu ustalił, że wynikająca z dwóch bankowych tytułów egzekucyjnych zaopatrzonych w sądową klauzulę wykonalności zaległość dłużników powodowego Banku według stanu z dnia 29 września 2009 r. wynosi 321 063,13 zł z odsetkami. Pozwani w związku z zawarciem zaskarżonej czynności prawnej nie zapłacili A. i S. B. wskazanej w akcie notarialnym ceny. Znali trudną sytuację materialną dłużników strony powodowej, tym bardziej, że mieszkają w jednym domu i pozostają w dobrych, rodzinnych relacjach. Pismem z dnia 17 stycznia 2011 r. Komornik Sądowy poinformował stronę powodową, że postępowanie egzekucyjne wobec dłużników jest bezskuteczne, gdyż nie pracują zarobkowo i nie posiadają majątku podlegającego zajęciu.

W takim stanie faktycznym, Sąd pierwszej instancji uznał, że strona powodowa wykazała zaistnienie wszystkich przesłanek uzasadniających uwzględnienie powództwa na podstawie art. 527 § 1-3 k.c. oraz art. 528 k.c.

W wyniku apelacji pozwanych, Sąd Apelacyjny zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w ten tylko sposób, że dookreślił chronioną wierzytelność, przez odniesienie jej do skonkretyzowanych bankowych tytułów egzekucyjnych, a w pozostałym zakresie apelację tę oddalił.

Sąd drugiej instancji po przeprowadzeniu uzupełniającego postępowania dowodowego zmodyfikował ustalenie Sądu pierwszej instancji w zakresie dotyczącym charakteru zaskarżonej czynności prawnej i przyjął, iż pozwani zapłacili dłużnikom strony powodowej umówioną cenę sprzedaży w kwocie 150 000 zł, a konsekwencją tego było wykluczenie możliwości zastosowania domniemania prawnego z art. 528 k.c. Naruszenie tego przepisu przez Sąd pierwszej instancji nie mogło jednak doprowadzić do oddalenia powództwa, gdyż w ocenie Sądu drugiej

instancji, pozwani jako osoby bliskie dłużnikom powoda nie obalili domniemania prawnego z art. 527 § 3 k.c.

Odnosząc się od kwestii pokrzywdzenia strony powodowej zaskarżoną czynnością prawną, w związku z hipotecznym obciążeniem stanowiącej jej przedmiot nieruchomości, Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę na brzmienie przepisu art. 69 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (j.t. Dz. U. z 2013 r., poz. 707, ze zm., zwana dalej u.k.w.h.) w kontekście wynikającej z zapisów w księdze wieczystej sumy zabezpieczenia hipotecznego, która jest najwyższą sumą, do jakiej wierzyciel hipoteczny może zaspokoić się z obciążonej nieruchomości. Wobec tego, to nie rzeczywista wysokość wierzytelności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (dalej ZUS) względem A. i S. B., lecz suma tych hipotek decyduje o możliwości zaspokojenia się przez powoda w całości lub w części z wartości tego lokalu mieszkalnego wraz z udziałem w nieruchomości wspólnej. Jeśli więc, określona w skarżonej umowie sprzedaży na kwotę 150 000 zł wartość lokalu nie była kwestionowana przez strony procesu, zaś suma hipotek jest niższa od tej kwoty, to i tak powód może zaspokoić się częściowo z tej nieruchomości, a to czyni skargę pauliańską zasadną. Dlatego w ocenie Sądu drugiej instancji nie miały znaczenia przedkładane przez pozwanych zaświadczenia z ZUS, zawierające zestawienie spłat wierzytelności oraz wysokość aktualnego zadłużenia. Z tej przyczyny zbędny był wnioskowany przez pozwanych dowód z opinii biegłego sądowego na okoliczność wyliczenia wysokości zadłużenia małżonków Brzezińskich w stosunku do ZUS, według stanu na dzień zaskarżonej czynności prawnej oraz na dzień wyrokowania.

W skardze kasacyjnej, pozwani zakwestionowali wyrok Sądu drugiej instancji w całości i wnieśli o jego uchylenie oraz poprzedzającego wyroku Sądu pierwszej instancji, z przekazaniem sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania, ewentualnie orzeczenie co do istoty sprawy i oddalenie powództwa.

Zarzucili: naruszenie prawa materialnego, - art. 69 u.k.w.h., przez jego zastosowanie w wersji aktualnie obowiązującej, a nie w momencie ustanowienia hipotek na nieruchomości będącej przedmiotem skargi pauliańskiej oraz naruszenie prawa procesowego tj. art. 217 § 2 k.p.c. w zw. z art. 227 k.p.c. i art. 278 § 1 k.p.c.,

przez bezzasadne pominięcie wnioskowanego dowodu z opinii biegłego na okoliczność wyliczenia obciążenia hipotecznego przedmiotowej nieruchomości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Kluczową kwestią w tej sprawie jest ocena przesłanki pokrzywdzenia powodowego Banku wskutek zawarcia skarżonej czynności prawnej, zważywszy na wysokość obciążeń hipotecznych ustanowionych na rzecz wierzyciela uprzywilejowanego (ZUS).

O pokrzywdzeniu w rozumieniu art. 527 § 2 k.c. można mówić, gdy na skutek objętej skargą pauliańską czynności prawnej dłużnik stał się w stosunku do tego wierzyciela rzeczywiście niewypłacalny, albo stał się niewypłacalny w wyższym stopniu, niż przez jej dokonaniem. Jeżeli występujący z takim powództwem wierzyciel nie jest uprzywilejowany, zabezpieczona na nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności hipoteką wierzytelność innego wierzyciela zmniejsza wartość tej nieruchomości, z której mogą zaspokoić się wierzyciele, których wierzytelności nie korzystają z pierwszeństwa w stosunku do wierzytelności zabezpieczonej hipotecznie, bądź ewentualnie z równego im pierwszeństwa. Wartość nieruchomości będącej przedmiotem zaskarżonej czynności i stan jej obciążenia powinny być ustalone na chwilę orzekania. Możliwość częściowego zaspokojenia się z przedmiotu zaskarżonej czynności nie ogranicza uprawnienia wierzyciela do zaskarżenia skargą tylko tej jej części, która odpowiada możliwości zaspokojenia, lecz może objąć powództwem całą czynność i ze względu na całą wierzytelność (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2002 r., II CKN 1336/00, nie publ., z dnia 15 czerwca 2007 r., II CSK 93/07, nie publ., z dnia 13 października 2006 r., III CSK 58/06, OSNC 2007/9/136, z dnia 29 września 2011 r., IV CSK 99/11, nie publ.).

W skardze kasacyjnej pozwani trafnie zarzucili naruszenie przez Sąd drugiej instancji przepisu art. 69 u.k.w.h., wskutek jego zastosowania w wersji nadanej ustawą z dnia 26 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 131, poz. 1075, zwanej dalej nowelą), obowiązującej od 20 lutego 2011 r., zgodnie z którym hipoteka zabezpiecza mieszczące się w sumie hipoteki roszczenia o odsetki oraz

o przyznane koszty postępowania, jak również inne roszczenia o świadczenia uboczne, jeżeli zostały wymienione w dokumencie stanowiącym podstawę wpisu hipoteki do księgi wieczystej.

Nieruchomość będąca przedmiotem zaskarżonej czynności prawnej została obciążona przed jej dokonaniem hipotekami przymusowymi zwykłymi zabezpieczającymi wierzytelności ZUS z tytułu należnych od dłużników powodowego Banku składek ubezpieczeniowych (k. 30-34, 36). Zgodnie z art. 10 ust. 2 noweli, do hipotek zwykłych powstałych przed dniem jej wejścia w życie, stosuje się przepisy u.k.w.h. w brzmieniu dotychczasowym (z wyjątkiem art. 76 ust. 1 i 4 - nie mających w tej sprawie zastosowania). To samo dotyczy hipotek kaucyjnych zabezpieczających roszczenia związane z wierzytelnością hipoteczną, lecz nieobjętych z mocy ustawy hipoteka zwykłą, powstałych przed dniem wejścia w życie noweli. Według art. 69 u.k.w.h. w wersji obowiązującej przed dniem 20 lutego 2011 r., w granicach przewidzianych w odrębnych przepisach hipoteka zabezpiecza także roszczenia o odsetki nieprzedawnione oraz o przyznane koszty postępowania. W przepisie tym chodzi o odsetki za zwłokę względnie opóźnienie, a nie o tzw. odsetki kapitałowe (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1998 r., I CKN 864/98, OSNC 1999/6/11).

Sąd drugiej instancji ustalając wysokość zabezpieczeń hipotecznych obciążających stanowiącą przedmiot transakcji nieruchomości (lokal mieszkalny wraz z udziałem w nieruchomości wspólnej) uwzględnił wyłącznie kwoty należności głównych z tytułu składek ubezpieczeniowych, pomijając wysokość nieprzedawnionych odsetek, co było efektem niezastosowania przepisu art. 69 u.k.w.h. w wersji sprzed 20 lutego 2011 r.

Z tym zagadnieniem łączy się w dalszej kolejności istotna kwestia, jaką jest realizacja zaspokojenia wierzyciela hipotecznego i jego zakres z przedmiotu obciążonego, przy zastosowaniu reguł podziału z postępowania egzekucyjnego (art. 75 u.k.w.h.). Stosownie do art. 13 ust. 1 noweli, jeżeli postępowanie egzekucyjne zostało wszczęte przed dniem wejścia jej w życie, do podziału sumy uzyskanej z egzekucji z przedmiotu obciążonego hipoteką stosuje się przepisy dotychczasowe. Zgodnie z art. 1025 § 1 pkt 5 w zw. z § 3 k.p.c. (w wersji sprzed

20 lutego 2011 r.) z kwoty uzyskanej z egzekucji zaspokaja się w kategorii piątej należności zabezpieczone hipoteką. W równym stopniu zaspokojeniu ulegają odsetki i koszty postępowania, z tym że z pierwszeństwa równego należnościom kategorii piątej korzystają odsetki za ostatnie dwa lata przed przysądzeniem własności, zaś pozostałe odsetki w kategorii dziesiątej - inne należności (podobnie art. 115 § 1 pkt 3 i 6 w zw. z § 2 i 3 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, j.t. Dz. U. z 2014 r., poz. 1619, ze zm. zwane dalej u.p.e.a.).

Po wejściu w życie noweli zmianie uległ przepis art. 1025 § 3 k.p.c., w ten sposób, że z pierwszeństwa równego należnościom m.in. kategorii piątej korzystają wszystkie roszczenia o świadczenia uboczne objęte zabezpieczeniem na mocy odrębnych przepisów. Natomiast roszczenia o świadczenia uboczne nieobjęte zabezpieczeniem zaspokaja się w kategorii dziesiątej, chyba że należność podlegałaby zaspokojeniu w kategorii wcześniejszej (podobnie art. 115 § 2, 2a i 3 u.p.e.a.).

Niezależnie od tego, zwrócić uwagę należy na inny jeszcze istotny problem, pominięty przez Sądy obu instancji, a mianowicie charakter wierzytelności ZUS, nie tylko ze względu na hipoteczne jej zabezpieczenie, ale także z uwagi na odpowiednie zastosowanie do nich przepisów ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (j.t. Dz. U. z 2015, poz. 613, ze zm.), co wynika z art. 31-32 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (j.t. Dz. U. z 2015 r., poz. 121). Implikacją tego jest również uprzywilejowanie tej wierzytelności w stosunku do wierzytelności powodowego Banku na mocy przepisów art. 1025 § 1 pkt 7 w zw. z § 3 k.p.c. (w brzmieniu przed i po 20 lutego 2011 r.), co oznacza, że wierzytelność ZUS z tytułu składek ubezpieczeniowych (bez względu na zakres zabezpieczenia hipotecznego) w całości (w tym co do świadczeń ubocznych w postaci odsetek) podlega zaspokojeniu przed wierzytelnością powodowego Banku (podobnie art. 115 § 1 pkt 4 i 6 oraz § 3 u.p.e.a.).

W związku z tym, zasadnicze znaczenie dla prawidłowego rozstrzygnięcia sprawy ma ustalenie, przy uwzględnieniu wyżej powołanych przepisów, wysokości

wierzytelności ZUS według stanu z daty wyrokowania, obejmującej należności główne wymienione w decyzjach stanowiących podstawę ustanowienia hipotek oraz odsetki od tych należności (k. 689-693). Konieczne jest także uwzględnienie wysokości wpłat dokonywanych przez pozwanych na pokrycie należności ZUS zabezpieczonych hipotecznie (k. 581-586), gdyż zgodnie z ogólnymi zasadami odpowiedzialności rzeczowej odpowiadają oni do wysokości wartości obciążonej hipotecznie nieruchomości. W związku z tym, co do zasady pozwani trafnie zarzucają w skardze kasacyjnej pominięcie przez Sąd drugiej instancji okoliczności faktycznych związanych z wysokością zobowiązań dłużników strony powodowej w stosunku do ZUS oraz wysokością wpłat pozwanych na pokrycie długu zabezpieczonego rzeczowo, aczkolwiek stwierdzenie tych faktów nie wymaga wiadomości specjalnych w rozumieniu art. 278 § 1 k.p.c.

Z tych względów, Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. oraz art. 108 § 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c.

kc